

Svaru kausos – kvalitatīvs medijs un zinošs lasītājs

Digitālajā laikmetā, kad mediju un dažādas informācijas ietekme gāžas pār cilvēka saprātu gluži kā lavīna, bez kritiskās domāšanas neiztikt nevienam. Turklāt informatīvajā telpā gana plaši sasniedzama ir arī būtiska sabiedrības daļa – seniori. Kuros brīžos pieredze var pievērt pat pieredzējušākos un viskritiskāk noskaņotos? Kam ticēt? Kam neticēt? Varbūt patiesība ir pa vidu? Skaidrosim, kas ir kritiskā domāšana, kā to attīstīt, no kā uzmanīties un kāda ir pašu senioru pieredze jaunu ierīču un digitālo rīku apguvē un informācijas vērtēšanā.

Samazināta uzmanības noturība informācijas pārbagātībā

Latvijas Nacionālās bibliotēkas (LNB) Medijpratības nozares eksperts **Emīls ROTGALVIS** norāda, ka, piemēram, projektā *Skola 2030* kritiskā domāšana tiek raksturota kā *svarīgākās domāšanas prasmes, kuru attīstība ved pie spējas padziļināti, izsvērti, atbildīgi vērtēt un izprast lietas atbilstoši kādam noteiktam kritērijam, tostarp arī vērtēt uztverto informāciju un tās ticamību, kā arī attiecīgi rīkoties*. Viņaprāt, šī definīcija ir diezgan trāpīga un ir attiecināma ne vien uz bērniem un jauniešiem, bet ikvienu.

– Nav neviena tūlītēja līdzekļa, lai pēkšņi mūsu kritiskā domāšana būtu pastāvīgā maksimumā. To viennozīmīgi var trenēt visu dzīvi! – uzsver eksperts. Viņš uzskata, ka veiksmīgākais veids, kā to attīstīt, ir sevi nedaudz izaicināt. Iepazīstoties ar jebkāda veida jaunu informāciju, to nevajadzētu uzreiz pieņemt kā patiesu vai nepatiesu, bet gan izsvērt, kādi fakti to apstiprina vai noliedz. E. Rotgalvis noteikti iesaka vairāk lasīt grāmatas un periodiskus izdevumus un ziņas. Turklāt vienu ziņu apskatīt dažādos informācijas avotos.

Šis ir informācijas pārbagātākais laiks cilvēces vēsturē, kam līdzī nāk uzmanības noturības samazinājums, kas īpaši pēdējos gados pilnīgi visās vecuma grupās ir ļoti izteikts. Līdz ar to ziņu gūzmā nereti kā svarīgākā tiek uztverta nevis kvalitatīvākā un objektīvi patiesākā, bet gan tūlītējākā un skaļākā informācija. Ja savu kritisko domāšanu netrenējam, kļūstam neaizsargātāki. – Apzināti izplatīta, tendencioza un manipulatīva informācija var sākt ietekmēt mūsu uzskatus vai lēmumus un arī attiecības ar līdzmīļiem, – uzsver LNB pārstāvis. Jo īpaši kritiskās domāšanas nozīmi izceļ krīzes, piemēram, pandēmija, Krievijas iebrukums Ukrainā un tā izraisītais dezinformācijas vilnis, kā arī šībrīža inflācija.

Runājot par kritisko domāšanu, lai tik viegli uzreiz nenoticētu visam sacītajam un rakstītajam, nereti kā viena no riska grupām tiek minēti seniori. E. Rotgalvis piekrīt, ka senioru dzīves pieredze ir viņu stiprā puse, kas varētu līdzēt noteiktu pieredzi attiecināt uz aktuāliem notikumiem. Piemēram, ja raugamies uz dezinformāciju, pašreizējie seniori ir piedzīvojuši padomju sistēmu, tās cenzūru, mediju kontroli un saprot, kādas informācijas kara metodes tiek piekoptas Krievijā un vērstas arī pret demokrātiskām valstīm, tostarp Ukrainu un Latviju. No otras puses, seniori ne vienmēr var tikt līdz tehnoloģiju straujajai attīstībai, jaunu informācijas kanālu, piemēram, sociālo tīklu, apguvei, kā arī ne vienmēr ir pietiekami informēti par dažādu krāpnieku vai dezinformācijas izplatītāju izmantotajām metodēm.

Dažubrīd darbā ar Latvijas bibliotēkām LNB pārstāvji dzird, ka to lasītāji, vietējie seniori, bieži kā visizsvērtāko vērtē informāciju tradicionālajos medijos – televīzijā,

radio un presē, jo uzticas šīm formātam. Kultūras ministrija (KM) savā 2022. gada kampaņā *Viltus ziņas ir lipīgas* akcentēja, ka senioriem ir svarīgi veidot savu uzticamo mediju sarakstu. Tāpat saprast, kāpēc viens vai otrs medijs viņiem liekas uzticams.

Senioru auditoriju var iedalīt divās grupās – sociāli aktīvie vai neaktīvie. E. Rotgalvis piebilst, ka aktivitāti, protams, nosaka tādi nozīmīgi aspekti kā seniora veselības stāvoklis, finansiālā nodrošinātība, ģeogrāfiskā atrašanās vieta. Bet svarīgs ir arī viņa līdzšinējais dzīvesgājums, proti, ja dzīves laikā cilvēks nav bijis īpaši sociāls, nav uzskatījis par vērtīgu pilnveidot savas prasmes un zināšanas, to viņš nedarīs arī vecumdienās. Turpretī sociāli aktīvie seniori tādi ir bijuši visu savu dzīvi un tieši viņi apmeklē savas vietējās bibliotēkas, arī interešu klubus, pasākumus, seminārus un citas norises.

2022. gada vasarā LNB ar KM atbalstu īstenoja pilotprojektu *Ar viedumu medijpratībā*, kura laikā devās uz reģioniem runāt ar senioriem. Trīs tikšanās reizēs piedalījās 74 cilvēki. Daudzi atnākušie norādīja, ka viņiem ir svarīgi turpināt izzināt medijpratības un kritiskās domāšanas aktualitātes, lai nezaudētu modrību ikdienas informācijas gūzmā. Tāpat daudziem pazīstami neaktīvie seniori, kuri mēdz izrādīt arī nekritisku attieksmi pret tendenciozu informāciju, tādējādi palīdzdami neaizsargātāki pret propagandu, kā arī krāpniecību. Finanšu krāpnieki izmanto to, ka seniors *uzķersies* uz it kā vilinoša finanšu piedāvājuma vai it kā oficiālas bankas vēstules vai zvana. – *Diezgan droši var apgalvot, ka kritiskā domāšana attiecas uz ikvienu sabiedrības pārstāvi. Dažādos vecumos tā ir ar savu specifiku un lomu, bet svarīgi ir to trenēt neatkarīgi no vecuma un dzīves pieredzes, –* uzskata LNB Medijpratības nozares eksperts.

Arī Valsts policijas Vidzemes reģiona pārvaldes Rietumvidzemes iecirkņa priekšnieks **Jānis GOBA** neapgalvo, ka par krāpnieku upuriem kļūst tikai seniori. Tomēr, iespējams, viņi vairāk uzticas un par šādām darbībām pat neiedomājas, tādēļ var būt vieglāk ietekmējami. Negaidīti saņemot krāpnieku zvanus, kuros jautājumi un norādījumi rīkoties ātri klājas viens otram gluži vai virsū, var apjukt un svarīgus datus izpaust pat neapzināti. Zināma loma ir arī krievu valodas zināšanām. Daļa jauniešu krievu valodā teikto parasti nemaz nesaprastu, bet daudzi vecāka gadagājuma ļaudis šo valodu tomēr pārzina. Ja tomēr gadījies uzķerties uz *labvēļu* āķa, jāreaģē nekavējoties, kamēr, piemēram, uz personas vārda nav paņemts jau otrs, trešais vai pat ceturtais ātrais kredīts. – *Kampaņu mums ir daudz, bet vai to vēstījums aiziet līdz cilvēkiem?* – retoriski pārvaicā J. Goba.

Regulāra pilnveidošanās

Pērnā gada sākumā tika īstenota medijpratības veicināšanas kampaņa *Viltus ziņas ir lipīgas*, kuras mērķis bija uzrunāt seniorus, iemācīt pamatprasmes, lai vi-

Seniori uz līdzsvara laipas starp maldiem un pasaules daudzveidības izzīņās iespējām

DZIMŠANAS DIENAS DĀVANAS

Šodien

Atzīmējot @LidlLatvija 93. dzimšanas dienu, līdz 2023. gada 16. martam visiem, kas novēlēs "Daudz laimes dzimšanas dienā" nosūtīsim 930 īpašos maisiņus. Lai veicas! #LidlLatvija

Rakstīt komentāru...

Ja jūs šajā krāsainajā un vilinošajā sociālajā tīklā Facebook publicētajā ierakstā dara uzmanīgus vismaz jubilāra vecums, esat gana kritiski, lai ar šādu paziņojumu tālāk nedalītos. Šis ir tikai paraugs!!

ņi *neuzķertos* uz maldīgas un safabricētas informācijas un paši to neizplatītu. KM Mediju politikas nodaļas eksperte **Agnese BERGA** skaidro, ka tās nepieciešamību parādīja gan Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) dati, gan 2020. gadā KM un uzņēmuma *Latvijas fakti* veiktais pētījums par Latvijas iedzīvotāju medijpratību. CSP dati liecina, ka tobrīd mūsu valstī bija gandrīz 394 tūkstoši senioru, no kuriem katrs trešais (31,8%) nekad nebija lietojis internetu, savukārt reizi nedēļā to darīja vairāk nekā puse (56,2%). Turklāt, ja 2010. gadā tikai 29% senioru vecumā 65+ mājās bija dators, tad 2020. gadā jau divreiz vairāk – 60,9%.

Pētījuma rezultāti parādīja, ka cilvēki arvien kritiskāk vērtē savu spēju analizēt informāciju un atzīst, ka viņiem pietrūkst zināšanu, kā atšķirt uzticamu informāciju medijos no tendenciozas un maldinošas. Kopumā tādu bija 18%, savukārt vecuma grupā no 65 līdz 74 gadiem – katrs ceturtais (25%). Kampaņas laikā tika sagatavoti izglītojoši materiāli dažādos formātos (audio, video un plakāti), no kuriem vismaz vienu redzēja 89% senioru vecumā virs 65 gadiem. Lai sasniegtu pēc iespējas plašāku mērķauditoriju, KM sadarbojās ar LNB, pašvaldībām un tirdzniecības vietām. Tomēr arī A. Berga atzīst: – *Kampaņa ir tikai viens no veidiem, kā pievērst sabiedrības uzmanību atsevišķiem notikumiem. Medijpratības prasmes jāpilnveido regulāri, tāpēc ne tikai senioriem, bet ikvienam nepieciešams pastiprināti izvērtēt informācijas saturu un pievērst tam uzmanību.*

Grib zināt, bet reizē ir arī piesardzīgi

Limbažu pensionāru biedrības valdes priekšsēdētāja **Sandra BRIKMANE** secina, ka tas, cik kritiski seniori vērtē saņemto informāciju, ir atkarīgs no katra izglītības, zināšanām un dzīves pieredzes. Kādam ir ļoti kritiska pieeja, kas, iespējams, var pasargāt no iekļūšanas nepatikšanās, tostarp finansiālās. Cits informāciju uztver viegli un gadās, ka ar to arī *iekrūt*.

S. Brikmane teic, ka seniori tomēr ir tā sabiedrības daļa, kas grib zināt un ir gata vi iedziļināties apkārt notiekošajā. Tomēr

vienlaikus atzīst, ka daļai senioru vecumā virs 75 gadiem kā galvenie informācijas ieguves avoti ir radi un televīzija. Viņa lēš, ka šajā vecumgrupā datoru vai viedtālruni izmanto vien aptuveni katrs piektais. Turklāt arī zināmā mērā piespiedu kārtā – lai nomaksātu rēķinus – jo banku Limbažos vairs nav. Citi šo pienākumu uztic bērniem un mazbērniem vai atrod palīgus kaimiņos. Daudziem joprojām ir tā dēvētie podziņtelefoni. Daļu no darbošanās ar viedtālruni attur bailes kaut ko nepareizi nospiegt, bet galvenokārt – krāpnieciskās darbības, kas kļūst aizvien izplatītākas. – *Es viņus ļoti labi saprotu! Jābūt ļoti uzmanīgiem, –* noteic sarunbiedre.

Viņa reiz pati, lai turpinātu lasīt interesantu rakstu, netīši nospiedusi uz saites, kurā jāievada savs tālruna numurs. Pēc pāris nedēļām pienācis rēķins par spēļu lapas izmantošanu. Ātri rīkojoties un sazinoties ar mobilo sakaru pakalpojumu sniedzēju, gan izdevies no it kā nopirktā pakalpojuma atteikties.

Ja publicē vai dalās ar informāciju sociālajos tīklos, piemēram, Facebook, nereti parādās neatbilstoši komentāri vai uzaicinājumi draudzēties no, piemēram, Āfrikas valstīm. Pat zem kāda apsveikuma Sieviešu dienā manīts it kā no vēža mirstoša cilvēka piedāvājums atstāt kādam savu mantojumu... Par velti gan nekas nemēdz būt. Protams, arī seniori lieto e-pastu un saņem vēstules no bankas *Citadele*, Valsts policijas priekšnieka Armada Ruka un citām amatpersonām...

Pensionāru biedrības vadītāja novērojusi, ka paši seniori mēdz dalīties ar novecojušu informāciju, piemēram, 2–3 gadus veciem lūgumiem palīdzēt nelaimē... Daudziem ļoti patīk rakstīt komentārus. – *Es no tā izvairos. Tad tūlīt klāt ir pretēju uzskatu pārstāvji, un beigās komentāri jau vairs neattiecas uz sākotnējo ierakstu, bet notiek komentāru komentēšana, –* viņa skaidro savu nostāju. Tāpat ir pārliecināta, ka nevajag stresot par to, ko nevar ietekmēt. Jāiet dzīvē ar smaidu un nevajag gausties.

Tie, kuri sākuši dzīvi sociālajos tīklos, savu ikdienu bez tiem nevar iedomāties. Seniori lasa ziņas, dažādus rakstus, atrod apsveikuma pantus, ko nosūtīt citiem, meklē ēdienu receptes, kas, pārbaudītas praksē, arī var izrādīties ne gluži precīzas. Tāpat smeljas idejas rokdarbiem, izmanto tiešsaistes saziņas platformas, piemēram, Zoom un pat iepērkas.

S. Brikmane vienmēr ir uzskatījusi, ka cilvēks nevar zināt visu. Tomēr mājās piespiest sevi mācīties ir grūtāk, nekā aiziet uz nodarbību, kur visu sīki un smalki izstāsta. Bet, lai tiešām iemācītos, gan jāmēģina darīt pašiem, pat ja sanāk kļūdīties. Viņa allaž senioriem atgādina par vērtīgo iespēju doties uz bibliotēku un saņemt informāciju un konsultācijas bez maksas. Viņa arī dzīvē atzīst, ka ne visas mācīšanās iespējas ir līdz galam izmantotas. Interesentu varētu būt vairāk, jo tik rožaini jau ar tehnoloģijām visiem neiet. Toties prēcē, ka seniori kļuvuši krietni uzmanīgāki un saņemto informāciju vērtē daudz kritiskāk. Vismaz pēdējā laikā nav nācies dzirdēt, ka kāds būtu iekritis krāpnieku prasmīgi izliktajās lamatās.

Ieva OZOLA

Projektu finansē
Mediju atbalsta
fonds no Latvijas
valsts budžeta
līdzekļiem.

MAF
Mediju atbalsta fonds

Par publikācijas saturu atbild projekta
īstenotāja – SIA «Izdevniecība Auseklis».
Projekta Nr. 2022.LV/TMA/28